

Komentář k národním subkategoriím podle typologie ETHOS

Úvod

Bezdomovství lze vymezit tak úzce, že by zahrnovalo pouze osoby přežívající venku bez střechy nad hlavou, nebo může být definováno v širším smyslu. Skutečnost, že se dosud chápe bezdomovství příliš úzce, brání v přijetí a aplikaci postupů, které by vedly z bezdomovství ven. FEANTSA již řadu let prosazuje, aby bylo bezdomovství chápáno v širším pojetí, které kromě lidí bez střechy zahrnuje také osoby bez bytu a další osoby žijící v nejistém nebo nevyhovujícím bydlení nebo ubytování. Tato širší definice odráží příčiny bezdomovství a dává porozumět procesům vyloučení, které mohou vést k dlouhodobému ohrožení bezdomovstvím, i k samotnému bezdomovství.

FEANTSA vypracovala a přijala typologii bezdomovství ETHOS ve snaze odrazit různorodost zkušeností jednotlivých členských států a poskytnout jednotnější přístup k porozumění bezdomovství a vyloučení z bydlení na evropské i národní úrovni. ETHOS proto představuje kompromis různých národních perspektiv a reálných situací. Zároveň je to proces upřesňování jednotlivých kategorií typologie i jejich definic. Úkolem typologie je přispět ke zlepšení sběru a srovnávání dat. Zároveň je ETHOS nástrojem, který lze využít na národní úrovni a který může být pomocí při rozhodování o strategiích řešení bezdomovství. Jde proto o pragmatický přístup ke komplikované problematice.¹

V rámci projektu Strategie sociální inkluze bezdomovců v ČR se definicí a typologií zabývala pracovní skupina ve snaze dosáhnout harmonizace s evropskou typologií ETHOS. K operačním kategoriím a generickým definicím, které jsou závazné, jsme doplňovali relevantní národní subkategorie. Ty se mohou podle potřeby dále dělit podle speciální problematiky (alkoholici, psychicky nemocní), podle cílové skupiny (minority, věk, senioři, děti, migranti), podle původu (EU × mimo EU), případně jiné se mohou slučovat. O jednotlivých subkategoriích jsme hodně diskutovali, zejména podle uspokojení lidských potřeb ve třech doménách, fyzické, právní a sociální. Měli jsme přitom na paměti, že ETHOS má dynamický charakter, že se přizpůsobuje vývoji ve společnosti a také postupnému poznávání problematiky.

Museli jsme se rovněž oprostít od svých praktických pohledů a představ. ETHOS totiž nepopisuje (sociální) služby, ale životní situace a bydlení. Taky nepopisuje příčiny bezdomovství, ani zdraví bezdomovců nebo jejich zaměstnání. Přesto jsme z praktického důvodu přihlíželi k zákonu o sociálních službách, zejména u operačních kategorií 1 – 4 a 6. ETHOS také není uspořádán hierarchicky, i když při prvním pohledu na tabulku by se tak mohl jevit. Při formulaci definic jsme museli mít na mysli, že bezdomovství je víc proces než stav nebo jev.

Operační kategorie 1 Osoby přežívající venku

1.1 Osoby přežívající na ulici nebo ve veřejně přístupných prostorech bez možnosti ubytování

Pracovní skupina se dlouze zamýšlela nad tím, zda rozlišovat způsoby užívání veřejných prostor, když ano, tak podle jakých kritérií. V průběhu realizace projektu přihlédla k tomu, že bezdomovství

¹ Viz Fourth Review of Statistics on Homelessness in Europe, The ETHOS Definition of Homelessness www.feantsa.org [2006-09-26]

je spíš proces než stav, a došla k přesvědčení, že členění na národní subkategorie by mohlo být samoučelné. Operační kategorii tedy dále nečlenila.

1.1.1 Osoby spící venku

Jsou to osoby, které nemají možnost ukryt se 24 hodin denně před nepřízní počasí kdekoliv uvnitř. Přežívají převážně venku s častým užíváním veřejných a veřejně přístupných vnitřních a vnějších prostor. Nemají stálé místo pro nocování. Spí převážně na krytých nebo nekrytých veřejných nebo veřejně přístupných místech (např. na ulici, pod mostem, na nádraží, na letišti, ve veřejných dopravních prostředcích, v kanálech, jeskyních, odstavených vagonech, ve stanech, garážích, prádelnách, sklepích a půdách domů, ve vracích aut), a to bez právního nároku a bez souhlasu majitele. Místa nocování častěji nebo méně často podle vnějších podmínek mění. Tyto osoby mohou být současně uživateli sociálních služeb denních center a terénních programů (streetwork) podle zákona o sociálních službách.

Rizika:

Osoby užívající veřejné nebo veřejně přístupné prostory z nedostatku vlastního osobního prostoru jsou vystavené mnoha vnějším a vnitřním rizikům:

- hlad, špatná výživa
- omezený přístup k pitné vodě
- omezený přístup k osobní hygieně
- nedostatek odpočinku a spánku
- sebezničující životospráva
- omezený přístup ke zdravotní péči
- omezený přístup k zaměstnání
- drobná neorganizovaná kriminalita z nouze
- nepříznivé počasí
- odpor veřejnosti
- znepokojování ve spánku ze strany bezpečnostních agentur, strážníků a policistů
- verbální a fyzická agrese okolí
- osoby spící venku se stávají oběťmi kriminality

Příležitosti:

- sociální služby v nízkoprahových denních centrech podle zákona o sociálních službách
- setkání se streetworkery v terénních programech (sociální služba podle zákona)
- charitativní pomoc (mimo zákon o sociálních službách)
- nabídka sezonního zimního nocování formou humanitárního útulku
- terénní pomocí (streetwork) se zabývají poskytovatelé sociálních služeb, např. Naděje, Armáda spásy, někteří členové SAD

Osobám v této kategorii se blíží postavení osob v kategorii 8.4 Nezákonné obsazení pozemku

Operační kategorie 2 Osoby v noclehárně

2.1 Osoby bez obvyklého bydliště, které využívají nízkoprahové noclehárny

Původním záměrem pracovní skupiny bylo tuto kategorii nečlenit. V průběhu roku se podle sezony a počasí může počet osob v této životní kategorii výrazně lišit, proto byla doplněna zvláštní „sezonní“ subkategorie.

2.1.1 Osoby v nízkoprahové noclehárně

Osoby v nízkoprahové noclehárně podle zákona o sociálních službách² mají možnost nocování na lůžku a osobní hygieny. Noclehárna je zpravidla prvním zachytným bodem, k sociálnímu začlenění, k reintegraci v případě, že je dostupná návazná služba. Služby noclehárny neposkytují možnost 24hodinového ubytování. Mezi těmito osobami jsou však takové, které oscilují mezi kategoriemi, zejména mezi kategoriemi 1 a 2.

2.1.2 Osoby sezonně užívající k přenocování prostory zařízení bez lůžek

Tuto službu nabízejí poskytovatelé sociálních služeb ve svých zařízeních zpravidla v době, kdy klimatické podmínky znemožňují nocování venku, především v zimním období. Pobyt osob zde je legální, je to prostor vytápěný a poskytuje zpravidla možnost základní hygieny. Přenocování za podobných podmínek bývá nabízeno také v jiných prostorách bez lůžek, nejen v zařízeních sociálních služeb.

Rizika:

- nemožnost pobytu 24 hodin za den
- nejistota příští noci a s tím spojená rizika operační kategorie 1

Příležitosti:

- kontakt se sociální službou podle zákona o sociálních službách
- první přechodný stupeň k sociálnímu začlenění
- méně náročný provozní režim na nižším integračním stupni, nízkoprahovost
- noclehárny provozují poskytovatelé sociálních služeb, např. členové SAD, Armáda spásy, Naděje
- speciálním typem jsou zimní nocležny³ různého typu (mimo zákon o sociálních službách), zejména pro subkategorii 2.1.2

Operační kategorie 3 Osoby v ubytovnách pro bezdomovce

3.1 Osoby v azylových domech s krátkodobým ubytováním

Azylový dům podle zákona o sociálních službách⁴ umožňuje pobyt v zařízení po dobu 24 hodin denně, u osob schopných práce se zpravidla předpokládá zaměstnání, hledání zaměstnání nebo příprava do zaměstnání (např. rekvalifikace).

3.1.1 Muži v azylovém domě

3.1.2 Ženy v azylovém domě

3.1.3 Matky s dětmi v azylovém domě

3.1.4 Otcové s dětmi v azylovém domě

3.1.5 Úplné rodiny v azylovém domě

Azylové domy poskytují pobytové služby na přechodnou dobu osobám v nepříznivé sociální situaci spojené se ztrátou bydlení. Služba zahrnuje poskytnutí stravy nebo pomoc při zajištění stravy, poskytnutí ubytování, pomoc při uplatňování práv, oprávněných zájmů a při obstarávání osobních záležitostí a výchovné, vzdělávací a aktivizační činnosti. Ubytování, případně poskytnutí stravy se poskytuje za úplatu.

² Zákon č. 108/2006 Sb. o sociálních službách, § 28.

³ Pojem „nocležna“ je zvolen pro odlišení od noclehárny podle zákona o sociálních službách.

⁴ Zákon č. 108/2006 Sb. o sociálních službách, § 22.

Příčiny pobytu osob v azylovém domě: tíživá životní situací vzniklá např. ztrátou zaměstnání a příjmu sloužícímu k úhradě bydlení, problémy v rodinných a partnerských vztazích, problémy s alkoholem či jinými návykovými látkami, špatným zdravotní stav, zdravotní postižení, návrat z výkonu trestu, opuštění zařízení pro výkon ústavní nebo ochranné výchovy, opuštění zařízení pro děti a mládež po dosažení zletilosti, opuštění zřízení pro seniory, ztráta bydlení z ekonomických důvodů (exekuce) a další.⁵

Z hlediska poskytovatelů sociálních služeb má svůj význam rozčlenění neúplných rodin do dvou subkategorií, na otce a matky (3.1.3 a 3.1.4).

Při kvantifikaci je žádoucí samostatně vyčíslit počet dětí ubytovaných v azylových domech.

3.1.6 Osoby v domě na půli cesty

Domy na půli cesty podle zákona o sociálních službách⁶ poskytují pobytové služby na přechodnou dobu zpravidla osobám do 26 let věku, které po dosažení zletilosti opouštějí školská zařízení pro výkon ústavní nebo ochranné výchovy, popřípadě pro osoby z jiných zařízení pro péči o děti a mládež. Poskytují také služby osobám, které jsou propuštěny z výkonu trestu odnětí svobody nebo ochranné léčby. Poskytovaná služba zahrnuje kromě ubytování také zprostředkování kontaktu se společenským prostředím, sociálně terapeutické činnosti, pomoc při uplatňování práv a oprávněných zájmů a při obstarávání osobních záležitostí. Ubytovaní se poskytují za úplatu.

Rizika:

- neschopnost nebo neochota přizpůsobivosti na provozní režim
- časově omezený pobyt zpravidla nepřevyšující jeden rok
- není návaznost na vyšší integrační stupeň, např. sociální bydlení

Příležitosti:

- písemná smlouva o ubytování
- zákonná podpora sociálního pracovníka
- individuální sociální práce
- existující síť domů na půli cesty, např. členové SAD, municipality

3.2 Osoby ve veřejných ubytovnách s krátkodobým ubytováním, které nemají vlastní bydlení

3.2.1 Osoby ve veřejné komerční ubytovně

Jde o osoby, které využívají služeb veřejných komerčních ubytoven, protože nemají jinou možnost bydlení. Tento typ ubytování nesouvisí se zákonem o sociálních službách.

Rizika:

- samostatnost v rozhodování
- absence sociální podpory
- riziko ztráty ubytování ve finanční tísní
- není návaznost na vyšší integrační stupeň, např. sociální bydlení

⁵ Metodický pokyn č. 2/2006 k zákonu č. 11/2006 Sb., o pomoci v hmotné nouzi stanoví, že místo trvalého pobytu u osob bez přístřeší není podmínkou pro výplatu doplatku na bydlení, viz také stránky www.sluzbyprevence.mpsv.cz část dokumenty.

⁶ Zákon č. 108/2006 Sb. o sociálních službách, § 23.

Příležitosti:

- samostatnost v rozhodování
- ubytování může být dlouhodobé

Subkategorii 3.2.1 je v současné době blízká subkategorie 5.2.1.

3.2.2 Osoby v přístřeší po vystěhování z bytu

Osoby vystěhované z bytu po soudní exekuci (viz operační kategorii 9) mohou být ubytovány v tzv. přístřeší. Není to byt, může to být např. pokoj v penzionu. Délka pobytu může být určena na měsíc nebo taky jen na týden.

Rizika:

- absence sociální podpory
- riziko ztráty ubytování ve finanční tísní po vypršení doby ubytování
- není návaznost na vyšší integrační stupeň, např. sociální bydlení

Příležitosti:

- samostatnost v rozhodování

3.3 Přejídné podporované ubytování

Přejídné podporované ubytování je podle zákona o sociálních službách určeno jiným cílovým skupinám. Přejídné podporované ubytování pro bezdomovce není v ČR známo.

Operační kategorie 4 Osoby v pobytových zařízeních pro ženy

4.1 Ženy ubytované krátkodobě v zařízení z důvodu ohrožení domácím násilím

4.1.1 Ženy ohrožené domácím násilím pobývající na skryté adrese

4.1.2 Ženy ohrožené domácím násilím pobývající v azylovém domě

Operační kategorie 4 popisuje postavení žen, které se ukrývají před domácím násilím. Jde o ženy, které v důsledku ohrožení zdraví či života domácím násilím odešly od svého partnera a ukrývají se v azylovém domě nebo bytě, často i se svými nezletilými dětmi. Obě subkategorie se registrují podle zákona o sociálních službách jako azylové domy⁷. Vzájemně se od sebe liší zpravidla kapacitou (na skryté adrese bývají byty), ale hlavně utajením nebo zveřejněním adresy.

Rizika:

- časově omezený pobyt zpravidla nepřevyšující jeden rok
- může dojít ke krátkodobé i dlouhodobé pracovní neschopnosti, v důsledku toho i ke ztrátě zaměstnání a existenčním problémům
- ženy často upadají do finanční tísně, jsou závislé na příjmu dávek státní sociální podpory a nemají dostatečné finanční prostředky na získání vlastního bydlení

⁷ Zákon č. 108/2006 Sb. o sociálních službách, § 22.

Příležitosti:

- pomocí ženám ohroženým domácím násilím se zabývají organizace např. Bílý kruh bezpečí, který provozuje Dona centra a Dona linku, dále Acordus, Rosa, Profem, Liga lidských práv, Slezská diakonie – Elpis, Magdalenium apod.
- podpora občanských poraden, které předají potřebné informace a kontaktní údaje
- podpora oddělení sociálně právní ochrany dětí, které předají potřebné informace a kontaktní údaje

Operační kategorie 5 Osoby v ubytovnách pro imigranty

5.1 Imigranti v přechodných ubytovnách z důvodu imigrace

5.1.1 žadatelé o azyl a azylanti v azylových zařízeních

Na pobyt osob v azylových zařízeních se vztahuje zvláštní zákon⁸. Azylová zařízení slouží k hromadnému ubytování žadatelů o udělení azylu a azylantů za podmínek zaručujících zachování lidské důstojnosti.

Jsou tři typy azylových zařízení:

- a) Příjímací středisko slouží k ubytování cizince do doby provedení úkonů uvedených v § 46 nebo po dobu, kterou stanoví tento zákon.
- b) Pobytové středisko slouží k ubytování žadatele o udělení azylu do doby nabytí právní moci rozhodnutí o jeho žádosti o udělení azylu; ministerstvo může ve zřetelě hodném případě udělit výjimku
- c) Integrovaná azylová střediska slouží k přechodnému ubytování azylantů.

Cizinec ubytovaný v příjímacím nebo pobytovém středisku má právo:

- a) na bezplatné zajištění základního hygienického standardu,
- b) na bezplatné zajištění stravy odpovídající zásadám správné výživy a zdravotnímu stavu cizince třikrát denně, v případě dětí do 15 let pětkrát denně,
- c) na lůžko a skříňku na uložení osobních věcí,
- d) přijímat návštěvy,
- e) přijímat balíčky a peníze,
- f) přijímat a na svůj náklad odesílat písemná sdělení,
- g) na nepřetržitý osmihodinový čas ke spánku,
- h) za stanovených podmínek opustit pobytové středisko.

Rizika:

- právní postavení žadatelů o azyl
- odmítnutí azylu a existenční podmínky po dobu odvolání

Příležitosti:

- sociální práce v azylových zařízeních
- azylanti dostávají byt od obcí, které za to dostávají peníze od státu (jsou tedy zvýhodněni oproti ostatním obyvatelům)
- silná ochrana ze strany státu a Vysokého komisaře OSN pro uprchlíky

⁸ Zákon č. 325/1999 Sb. o azylu.

5.2 Osoby v ubytovnách pro migrující pracovníky

5.2.1 migrující pracovníci ve veřejné komerční ubytovně (nemají jinou možnost bydlení)

V ČR není známa kategorie ubytoven pro migrující pracovníky. Zahraniční migrující pracovníci (imigranti) zpravidla využívají ubytování ve veřejných komerčních ubytovnách, ilegální migranti v segregovaných více nebo méně skrytých ubytovnách provozovaných často jejich krajany.

Rizika:

- nižší právní postavení
- ilegální imigranti ilegálně pobývající na území ČR
- závislost na šedých strukturách na hraně zákona
- nelegální práce bez smlouvy a bez zdravotního pojištění
- mzdy nižší než zákonem stanovené minimum
- riziko snadné ztráty zaměstnání
- zneužitelnost pro trestnou činnost

Příležitosti:

- migrující pracovníci si zvolili dočasný způsob života za účelem zlepšení své ekonomické situace
- možnost návratu do vlasti nebo migrace do jiné země

Subkategorie 5.2.1 je v současné době velmi blízká subkategorii 3.2.1.

Operační kategorie 6 Osoby před opuštěním instituce

6.1 Osoby ve věznicích a vazebních věznicích bez možnosti bydlení po propuštění

6.1.1 Osoby před opuštěním věznice

Jde o osoby v zařízeních pro výkon vazby nebo výkon trestu odnětí svobody před jejich propuštěním. Jsou to osoby, proti kterým je vedeno trestní řízení a je u nich nařízena vazba nebo po pravomocném odsouzení nastoupili výkon trestu odnětí svobody ve věznici a nemají po propuštění žádnou možnost bydlení.

Rizika:

- ztráta vztahového a hmotného zázemí u vězňů, kteří nejsou dostatečně informováni o aktuální situaci mimo věznici, neudržují pravidelný kontakt s rodinnými příslušníky a okolím nebo tyto vazby zcela přerušili
- neschopnost vězně efektivně jednat s úřady, organizacemi majiteli domů atp. v důsledku deficitu jejich funkční gramotnosti
- prizonizace (přivyknutí vězně k vězeňskému životu a tzv. druhému životu, ze kterého vyplývá účelové jednání, dodržování struktury pravidel vězňů, kteří nepřímo řídí chod věznice po odchodu většiny jeho personálu atd.)
- pokud nedochází k častému nebo systematickému řešení situace těchto osob, hrozí jim závažné existenční problémy
- znevýhodněný přístup na trh práce
- u odsouzených mladistvých hrozí riziko stagnace socializace v oblasti sociálních kompetencí a získávání pracovních návyků.

Příležitosti:

- ze zákona o Probační a Mediační službě⁹ mají nárok na pomoc probačního úředníka a mohou ho požádat o návštěvu ve věznici
- ze zákona o sociálních službách¹⁰ mají právo na pomoc sociálního kurátora, který aplikuje metodu kontinuální sociální práce pro minimalizaci nepříznivé situace
- ze zákona o pomoci v hmotné nouzi¹¹ mají nárok na mimořádnou okamžitou pomoc, po propuštění z věznice
- využívat další nabídky nestátních organizací zabývajících se pomocí této cílové skupiny, např. Vězeňská duchovenská péče, Česká katolická charita, Emauzy ČR, u mladistvých Lata

6.2 Osoby, které zůstávají ve zdravotnických zařízeních déle, než je nutné, z důvodu absence bydlení

6.2.1 Osoby před opuštěním zdravotnického zařízení

Osoby opouštějící zdravotnická zařízení¹², ve kterých se dlouhodobě zdržovaly, jsou vystaveny rizikům, která mohou negativně ovlivnit začlenění dlouhodobě léčených osob zpět do běžného způsobu života. Je o osoby, které opouštějí:

- léčebny pro dlouhodobě nemocné
- psychiatrické léčebny
- léčebná zařízení pro chorobné závislosti, detoxikační centra,
- nemocnice

Rizika:

- ztráta vztahového a hmotného zázemí, neudržování nebo přerušování kontaktu s rodinou a blízkým okolím dané osoby.
- vysoký věk
- nepříznivý zdravotní stav

Příležitosti:

- podle zákona o sociálních službách¹³ mají právo na pomoc sociálního kurátora, který pomáhá zmírnit následky nepříznivé situace
- ze zákona o pomoci v hmotné nouzi¹⁴ mají nárok na mimořádnou okamžitou pomoc po ukončení léčby
- možnost využívat další nabídky poskytovatelů sociálních služeb, např. Armády spásy, Naděje, České katolické charity

⁹ Zákon č. 257/2000 Sb., o Probační a Mediační službě § 5 odst. 5

¹⁰ Zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, § 92 písm. b)

¹¹ Zákon č. 111/2006 Sb., o pomoci v hmotné nouzi, § 2 odst. 6 písm. a)

¹² Pro potřeby definice rozumíme nemocnicemi zařízení, která poskytují ambulantní a lůžkovou diagnostickou a léčebnou péči, jejíž součástí jsou i nezbytná preventivní opatření (zákon 20/1966 Sb. o péči o zdraví lidu § 35). § 36 téhož zákona vymezuje odborné léčebné ústavy jako léčebny tuberkulózy a respiračních nemocí, psychiatrické léčebny, rehabilitační ústavy a další léčebny, ozdravovny a noční sanatoria.

¹³ Zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, § 92 písm. b)

¹⁴ Zákon č. 111/2006 Sb., o pomoci v hmotné nouzi, § 2 odst. 6 písm. b)

6.3 Zařízení pro děti

6.3.1 Osoby před opuštěním dětské instituce

Jde o osoby, které opouštějí školská zařízení pro výkon ústavní výchovy nebo ochranné výchovy a pro preventivně výchovnou péči¹⁵:

- dětský domov
- dětský domov se školou
- výchovný ústav
- diagnostický ústav

6.3.2 Osoby před opuštěním pěstounské péče

Jde o osoby, které po dosažení plnoletosti opouštějí

- zvláštní zařízení pro výkon pěstounské péče
- individuální pěstounskou péči

Osoby, které opouštějí ústavní péči nebo před opuštěním pěstounské péče po dosažení zletilosti v 18 letech, se setkávají především s problémy spojenými s rozhodováním o vlastním životě. Pokud nedojde ke koncepčnímu přechodu spolupráce organizací a institucí, které se zabývají pomocí mládeži, na organizace a instituce zabývající se pomocí dospělým osobám, hrozí těmto mladistvým sociální vyloučení.

Rizika:

- problémy spojené s osamostatňováním
- problémy spojené s navazováním partnerských vztahů a zakládáním rodiny
- nedostatek finančních prostředků k řešení vlastní bytové situace
- absence návazné pomoci ze strany původní rodiny nebo známých
- nedostatečně rozvinuté sociální kompetence, které by pomohly řešit zátěžové životní situace odpovídajícím způsobem
- praktickou nepřipraveností do života a celkovou nevyzrálostí jejich osobnosti

Příležitosti:

- podle zákona o sociálních službách¹⁶ mají právo na pomoc sociálního kurátora, který pomáhá zmírnit následky nepříznivé situace
- ze zákona o pomoci v hmotné nouzi¹⁷ mají nárok na mimořádnou okamžitou pomoc po ukončení léčby
- možnost využívat další nabídky poskytovatelů sociálních služeb, např. Rozmarýna o.p.s., Proxima Sociale o. s., Naděje

Operační kategorie 7 Uživatelé dlouhodobější podpory

7.1 Senioři a osoby invalidní dlouhodobě ubytované v azylovém domě

7.1.1 Muži a ženy v seniorském věku nebo invalidé dlouhodobě ubytované v azylovém domě

Ubytování starších a trvale invalidních bezdomovců je možné ve specializovaném azylovém domě nebo v oddělení běžného azylového domu¹⁸. Azylové domy poskytují pobytové služby na

¹⁵ Zákon č. 109/2002 Sb., o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy.

¹⁶ Zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, § 92 písm. b)

¹⁷ Zákon č. 111/2006 Sb., o pomoci v hmotné nouzi, § 2 odst. 6 písm. b)

přechodnou dobu osobám v nepříznivé sociální situaci spojené se ztrátou bydlení. Služba zahrnuje poskytnutí stravy nebo pomoc při zajištění stravy, poskytnutí ubytování, pomoc při uplatňování práv, oprávněných zájmů a při obstarávání osobních záležitostí a výchovné, vzdělávací a aktivizační činnosti. Ubytování, případně poskytnutí stravy se poskytuje za úplatu.

7.2 Dlouhodobé bydlení s podporou pro bývalé bezdomovce

Tato kategorie není pro ČR relevantní. Neexistuje podporované bydlení explicitě určené pro bývalé bezdomovce.

Operační kategorie 8 Osoby žijící v nejistém bydlení

8.1 Přechodné bydlení u příbuzných nebo přátel

8.1.1 Osoby přechodně bydlící u příbuzných nebo přátel (nemají jinou možnost bydlení)

Jde o osoby, které nemají jinou možnost bydlení a u příbuzných nebo přátel bydlí z nutnosti. Toto je zpravidla časově omezeno, zpravidla bez smlouvy, s omezeným soukromím. Může to být také například bydlení v domě nebo bytě patřícím druhému z manželů po rozvodu, bydlení mladých rodin u rodičů jednoho z partnerů, bydlení u příbuzných nebo přátel po rozvodu nebo rozpadu faktické rodiny.

Rizika:

- omezené soukromí rodin může vést k různým projevům dysfunkce rodiny, např. problémy v partnerském vztahu, výchově dětí, rozpad manželství atd., ohroženy jsou zejména mladé rodiny
- u svobodných a rozvedených osob může docházet k problémům a omezením v navazování partnerských vztahů a zakládání rodiny
- negativní vliv na psychiku osob žijících v těchto podmínkách, emoční problémy, vznik různých psychických poruch, negativní vliv na psychický vývoj dítěte
- časté problémy v oblasti mezilidských vztahů

Příležitosti:

- činnost občanských a manželských poraden
- činnost nevládních organizací, např. centra pro rodinný život, poradenská centra pro rodiny

8.1.2 Osoby bydlící v podnájmu (nemají jinou možnost bydlení)

Jde o osoby bydlící v podnájmu s platnou podnájemní smlouvou, v případě, že nemají jinou možnost bydlení. Smluvní vztahy pro podnájem určuje Občanský zákoník¹⁹. Zde je nutno rozlišovat mezi bydlením v podnájmu pro absenci jiné možnosti bydlení a bydlením zejména mladých vzdělaných lidí v podnájmu v Praze a v jiných velkých městech před založením rodiny.

Rizika:

- vysoké tržní podnájemné ve velkých městech, nadměrné finanční zatížení, riziko existenční tísně
- nejistota při ztrátě příjmu

¹⁸ Zákon č. 108/2006 Sb. o sociálních službách, § 22.

¹⁹ Zákon č. 40/1964 Sb., občanský zákoník, § 719.

- velké riziko náhlé ztráty bydlení (ve smlouvách se často uplatňují velmi tvrdé důvody pro zánik smlouvy)
- většinou nedostatek finančních prostředků na získání vlastního bydlení

Příležitosti:

- činnost občanských a manželských poraden
- činnost nevládních organizací, např. centra pro rodinný život, poradenská centra pro rodiny

8.2 Bydlení bez právního důvodu, nezákonné obsazení budovy

8.2.1 Osoby bydlící v bytě bez právního nároku

Jde o osoby bydlící v bytě bez právního nároku, bydlení bez smlouvy, bez jakékoli právní ochrany či nároku na náhradu v případě vystěhování. Jsou to také osoby v podnájmu bez podnájemní smlouvy.

Jsou to také osoby bydlící v bytě, kdy právní důvod byl, ale odpadl, např. při bydlení ve společné domácnosti (příbuzní, zletilé děti, i známý), nájemce nebo majitel zpočátku s tím souhlasil, mohlo však dojít ke změně situace a pak může nájemce nebo majitel podat k soudu žalobu na vyklizení. Soud většinou žalobě vyhoví a rozhodne i o tom, zda vyklizení je s náhradou bytu, ubytování, přístřeší, anebo bez náhrady. Podle toho se pak odvíjí i další situace této osoby. Podobně tomu může být i při přechodu nájmu k bytu²⁰ v případě, že nebyly splněny podmínky pro přechod.

Rizika:

- velké riziko okamžité ztráty bydlení, v některých případech může vést k některým rizikům dle operační kategorie 1
- většinou nedostatek finančních prostředků na získání vlastního bydlení

Příležitosti:

- využití další nabídky poskytovatelů sociálních služeb a dalších organizací, zabývajících se pomocí této cílové skupině, např. streetwork, azylové domy, sociální kurátoři

8.2.2 Osoby v nezákonně obsazené budově

Osoby v nezákonně obsazené budově bez souhlasu majitele. Budovou může být obytný dům, tovární hala, garáže apod. Týká se také osob ve squatech, pokud nemají možnost bydlet jinde. U této subkategorie je třeba rozlišovat mezi osobami, často mladými i z dobře situovaných rodin, které si zvolily squatting jako alternativní způsob života, a osobami, které nemají jinou možnost bydlení.

Rizika:

- většinou naprosto nevyhovující bydlení
- velká míra zdravotního rizika (návykové látky, různé formy infekčních onemocnění)
- častá trestná činnost
- velká míra sociálního vyloučení
- rizika podobná jako u osob v operační kategorii 1

Příležitosti:

- využití další nabídky poskytovatelů sociálních služeb a dalších organizací, zabývajících se pomocí této cílové skupiny, např. streetwork, azylové domy, sociální kurátoři

²⁰ Zákon č. 40/1964 Sb., Občanský zákoník, § 706 – 709.

8.3 Nezákonné obsazení pozemku

8.3.1 Osoby žijící na nezákonně obsazeném pozemku

Osoby žijící na nezákonně obsazeném pozemku bez souhlasu majitele, např. v zahrádkářské kolonii, na opuštěném pozemku tovární haly, v zemnici ve státním nebo obecním lese.

Rizika:

- většinou naprosto nevyhovující bydlení
- velká míra zdravotního rizika (návykové látky, různé formy infekčních onemocnění)
- častá trestná činnost
- velká míra sociálního vyloučení
- rizika podobná jako u osob v operační kategorii I

Příležitosti:

- využití další nabídky poskytovatelů sociálních služeb a dalších organizací, zabývajících se pomocí této cílové skupiny, např. streetwork, azylové domy, sociální kurátoři

Operační kategorie 9 Osoby ohrožené vystěhováním

9.1 Výpověď z nájemního bytu

9.1.1 Osoby, které dostaly výpověď z nájemního bytu bez bytové náhrady

Osoby, které dostaly výpověď nájemní smlouvy na byt,²¹ např. pro dluhy na nájemném, také osoby, kterým vypršela nájemní smlouva na dobu určitou.

Zvláštním případem, ale nikoliv vyjímečným, je hromadné přestěhování či vystěhování nepohodlných sociálně vyloučených komunit z moci úřední do odlehlých lokalit. Tyto praktiky prohlubují sociální vyloučení a zakládají budoucí vážnější problémy.

9.2 Ztráta vlastnictví bytu

9.2.1 Osoby ohrožené vystěhováním z vlastního bytu

Osoby, které zůstaly v bytě např. při propadnutí vlastnictví bytu, při exekuci na majetek pro zadluženost, při neschopnosti splácet hypotéční úvěr, kdy bylo na byt nebo dům vloženo zástavní právo. Osoby, které setrvaly v domě nebo bytě po uplynutí výpovědní doby při exekučním prodeji. Soud většinou rozhodne i o tom, zda vyklizení je s náhradou bytu, ubytování, přístřeší, anebo bez náhrady. Podle toho se pak odvíjí i další situace této osoby.

Rizika:

- při ztrátě vlastního nebo nájemního bydlení je riziko sociálního propadu až na ulici ve smyslu operační kategorie I
- při hromadném vystěhování nepohodlných komunit do odlehlých lokalit je riziko velmi hlubokého sociálního vyloučení
- zpravidla nejsou dostupné sociální služby, které by mohly jednat s ohroženými osobami a domácnostmi, protože se o nich neví, dokud jsou ještě v bytě
- riziko odebrání dětí a rozpadu rodiny

²¹ Zákon č. 40/1964 Sb., občanský zákoník, § 711 – 713 (novela zákona z roku 2006).

Příležitosti:

- pomoc občanské poradny
- najít jiný byt v případě, že osoba není ve finanční tísní
- vyhledat sociální služby spojené s ubytováním

Operační kategorie 10 Osoby ohrožené domácím násilím

10.1 Případy, kdy policie zasáhla k zajištění bezpečí oběti domácího násilí

10.1.1 Osoby ohrožené domácím násilím – policejně zaznamenané případy – oběti

Jsou to osoby ohrožené domácím násilím, nejen ženy, ale i osoby v seniorském věku, zletilé a nezletilé děti a samozřejmě i muži. Do této operační kategorie patří případy, kdy policie zasáhla k zajištění ochrany.²² Může nastat některá ze tří situací, které v sobě skrývají různá rizika:

1. Policie rozhodne o vykázání násilné osoby na 10 dní, ohrožená osoba podá návrh na předběžné opatření prodloužení vykázání na 1 měsíc s možností prodloužení až na 1 rok a soud rozhodne kladně – ohrožená osoba nemusí odejít ze svého domova, má čas na řešení své rodinné a bytové situace, naopak vykázaná osoba okamžitě spadá do ostatních koncepčních kategorií zejména Bez střechy nebo Bez bytu.
2. Policie rozhodne o vykázání násilné osoby na 10 dní a ohrožená osoba nepodá návrh na předběžné opatření, nebo ho podá a je soudem zamítnuto – ohrožená osoba nemusí odejít ze svého domova, ale má pouze 10 dnů na rozhodnutí, jak dále situaci řešit. Je i nadále ohrožena potenciálním násilím a možností ztratit domov ze dne na den, pokud se rozhodne řešit krizovou situaci odchodem do azylového domu nebo využít jiné formy krátkodobého ubytování.
3. Policie je přivolána k případu, který byl ohlášen jako domácí násilí, ale nerozhodne o vykázání – ohrožená osoba je i nadále ohrožena potenciálním násilím a možností ztratit domov ze dne na den, pokud se rozhodne řešit krizovou situaci odchodem do azylového domu nebo využít jiné formy krátkodobého ubytování.

Rizika:

- může dojít ke krátkodobé i dlouhodobé pracovní neschopnosti, v důsledku toho i ke ztrátě zaměstnání a existenčním problémům
- ženy často upadají do finanční tísně, jsou závislé na příjmu dávek státní sociální podpory a nemají dostatečné finanční prostředky na získání vlastního bydlení

Příležitosti:

- podle zákona č. 108/2006 Sb. o sociálních službách jsou pro oběti domácí násilí k dispozici v každém kraji ČR Intervenční centra, např. v Praze je zřízeno při Centru sociálních služeb Praha
- pomocí ženám ohroženým domácím násilím se zabývají organizace např. Bílý kruh bezpečí, který provozuje Dona centra a Dona linku, dále Acordus, Rosa, Profem, Liga lidských práv, Slezská diakonie – Elpis, Magdalenium apod.
- podpora občanských poraden, které předají potřebné informace a kontaktní údaje
- podpora oddělení sociálně právní ochrany dětí, které předají potřebné informace a kontaktní údaje

²² Od roku 2007 je účinný zákon č. 135/2006 Sb., kterým se mění některé zákony v oblasti ochrany před domácím násilím.

Operační kategorie 11 Osoby žijící v provizorních a neobvyklých stavbách

Jde o osoby žijící v provizorních a nestandardních budovách nebo v budovách, které nejsou určeny k bydlení.²³

11.1 Mobilní obydlí, které není určeno pro obvyklé bydlení

11.1.1 Osoby žijící v mobilním obydlí, např. maringotka, karavan, hausbót (nemají jinou možnost bydlení)

Jsou to osoby, které obývají mobilní obydlí např. maringotku, karavan, hausbót, které nejsou určeny pro trvalé bydlení. Jejich užívání tohoto obydlí je legální, mají je ve vlastnictví nebo v nájmu. Nemají jinou možnost bydlení v bytě.

11.2 Neobvyklá budova, která není určena k bydlení

11.2.1 Nouzový přístřešek, bouda, chata, barák

Osoby bydlící v nouzovém přístřešku, rekreační chatě, v kempu, které nejsou určeny pro trvalé bydlení, ale mají k jejich užívání právní důvod, vlastnictví, nájem apod. Jsou to také osoby žijící na pracovišti, osoby žijící v zahradních chatkách se souhlasem majitele.

11.3 Provizorní stavba

11.3.1 Osoby žijící v provizorních stavbách nebo v budovách např. bez kolaudace

Jsou to osoby obývající prostory např. bez kolaudace, osoby žijící v provizorních a nestandardních budovách nebo v budovách, které nejsou trvale nebo dočasně určeny k bydlení, ale mají k jejich užívání právní důvod, vlastnictví, nájem apod.

Operační kategorie 12 Osoby žijící v nevhodném bydlení

12.1 Bydlení v objektu označeném podle národní legislativy jako nevhodné k bydlení

12.1.1 Osoby žijící v nevhodném objektu – obydlí se stalo nezpůsobilým k obývání, ale dříve mohlo být

Jejich obydlí se stalo nezpůsobilým k obývání, když dříve k bydlení určeno bylo, např. vinou živelné události, zanedbanou údržbou domu, obydlí s hygienickou závadností, vlhkostí apod. Také bydlení v domě, kde majitel svévolně způsobí neobyvatelnost bytu. Rodinám s nezletilými dětmi hrozí riziko odebrání dětí a umístění v instituci.

Operační kategorie 13 Osoby žijící v přelidněném bytě

13.1 Definované jako překračující nejvyšší normu podle rozměru nebo počtu místností

13.1.1 osoby žijící v přelidněných bytech

Zákonná norma pro kvalifikaci bytu jako přelidněného neexistuje. Český statistický úřad definoval pro účely sčítání obyvatel a od roku 1980 používá statistickou kategorii přelidněného bytu jako

²³ Zákon č. 183/2006 Sb., stavební zákon.

- a) byty, ve kterých připadá na jednu osobu méně než 10 m²,
- b) byty, ve kterých na jednu místnost připadají více než dvě osoby.